

Gyűlölet, beszéd

VISSZHANG - LII. évfolyam 35. szám, 2008. augusztus 29.

Az elmúlt hetekben számos jeles szerző foglalkozott az Élet és Irodalom és más hetilapok hasábjain a gyűlöletbeszéddel. Bár a kérdést a legkülönbözőbb - jogi, szociológiai, társadalomlélektani - szempontból közelítik meg, többségük írása hasonló gondolatmenetet követ. Úgy érvelnek, hogy 1) hazánkban terjed a gyűlöletbeszéd, 2) a terjedő verbális és szimbolikus agresszió fizikai erőszakot szít, és 3) ezért szükség van a gyűlöletbeszéd korlátozására.

Ez az érvelés azonban nem túl meggyőző. Úgy vélem, a gyűlöletbeszéd szabályozását csak akkor szabad szigorítani, ha a három állítás kapcsán felvethető valamennyi tesztkérdésre igenlő választ lehet adni. Akkor, ha adatokkal bizonyítható, hogy a gyűlöletbeszéd tényleg terjed, hogy a verbális és a szimbolikus agresszió tényleg fizikai erőszakot szít, és hogy tényleg a gyűlöletbeszéd tiltása jelenti a probléma kezelésének legjobb módját. Szerintem azonban mindhárom állítás körül túl sok bizonytalanság van, ami kétségesse tesz egy olyan veszélyes vállalkozást, mint a szólásszabadság korlátozása. Vessünk egy közelebbi pillantást a gyűlöletbeszéd korlátozását sürgetők állításaira.

1) Terjed a gyűlöletbeszéd - így az első állítás. De vajon tényleg terjed-e a gyűlöletbeszéd, vagy csak arról van szó, hogy az új médiatechnológiáknak köszönhetően láthatóbbá vált az, ami mindig is körülöttünk volt, de amit korábban könnyedén kikerülhettünk? Emlékezetem szerint tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt éppúgy lehetett cigányozást és zsidózást hallani, mint ma. A kocsimákban, a rockkoncerteken, az egyetemi klubokban, a szélsőséges hetilapokban éppúgy jelen volt a kirekesztő magyarkodás, mint ma az erre szakosodott honlapokon, blogokon és fórumokon. Vajon nem csak abban mutatkozik-e különbség, hogy akkoriban csak akkor találkoztunk a gyűlöletbeszéddel, ha valamilyen okból kerestük - mondjuk a Pannon Rádió hullámhosszára állítva a készüléket -, ma pedig a netet megnyitva szinte rögtön a szemünkbe ötlük.

Ha pedig nem a többnyire névtelen gyűlöletbeszélőket vizsgáljuk, hanem azokat, akik a politikai intézményrendszeren belül vagy annak periferiáján mozognak, találunk-e bizonyítékot a gyűlöletbeszéd terjedésére? Van-e érdemi különbség Szabó Albert karszalagosai és a Magyar Gárda egyenruhásai között? Lényegüket tekintve eltérnek-e egymástól Csurka István és Vona Gábor politikai szónoklatai? Valóban visszafogottabb volt-e az 1994-es, kommunistázós országgyűlési kampány, mint 2006-os, nemzetárulózós választási hadjárat? Az, hogy a gyűlöletbeszéd ma gyakoribbnak látszik, mint tíz-tizenöt évvel ezelőtt, nem feltétlenül jelenti azt, hogy gyakoribbá is vált - de persze jelentheti azt is.

2) A verbális és a szimbolikus agresszió fizikai erőszakot szít - szól a második állítás. Aligha kétséges, hogy 2002-ben megjelentek és azóta egyre gyakoribbá váltak az engedély nélküli útlezárások, az utcai harcok, a politikusok és a romák házai ellen intézett Molotov-koktélos támadások, a tojásdobálások - de vajon tényleg a gyűlöletbeszéd-e a kiváltójuk? Nem arról van-e inkább szó, hogy a verbális és a szimbolikus agresszió csak tünet - éppúgy, mint a fizikai erőszak? Hogy mindkettőben azok a társadalmi frusztrációk manifesztálódnak, amelyeket - és most persze csak találgatok - a sokak számára növekvő megélhetési nehézségek, a rendszerváltás elvesztett illúziói, a gazdasági felemelkedés kilátástalansága vagy az elért státusz megőrizhetőségével kapcsolatos félelmek is okozhatnak? Röviden: a gyűlöletbeszéd ok vagy okozat? És ha - mint a gyűlöletbeszéd tiltását sürgetők állítják - valóban ok, akkor mitől függ, hogy a befogadóban gyűlölködést vagy - mint például a gyűlöletbeszéd korlátozását sürgető közírókból és e sorok írójából - a gyűlölködés elutasítását váltja-e ki.

E kérdések megválaszolásában segítséget nyújthatnak azok a kutatások is, amelyek fókuszában kezdetben az első világháborús uszítás, majd a náci és a kommunista propagandagépezetek lélektana és

hatásmechanizmusa állt, és amelyek már az 1920-as években felismerték, hogy a propaganda csak azt képes elfogadtatni az emberekkel, amit egyébként is hajlamosak elhinni. Az újabb vizsgálatok pedig még jobban kétségbe vonják a propaganda vélt hatékonyságát. Arra figyelmeztetnek: a manipuláció lehetőségét ma nagyban korlátozza az, hogy az uszító hangok már nem élveznek monopóliumot: az ezredforduló demokratikus társadalmainak plurális és heterogén intézményrendszere és médiája sokféle, egymással is ütköző nézetnek ad hangot.

3) Még ha lehet is benne némi igazság, a fizikai erőszak terjedéséért a gyűlöletbeszédet és annak állítólagos terjedését felelőssé tévő érvelés tehát már monokauzális mivolta miatt sem elég meggyőző: önmagában kevés a súlyosbodó társadalmi konfliktusok magyarázatára. Ezért kérdéses a harmadik állítás is, amely szerint a megoldás a gyűlöletbeszéd törvényi korlátozásában rejlik. Komolyan hihető-e hogy a gyűlölködés megszűnik attól, ha láthatatlanná válik? Úgy gondolom, inkább arról van szó, hogy a gyűlöletbeszéd törvényi korlátozása a jelenség szőnyeg alá söprésére tett kísérlet. Pusztán látszatcselekvés, amely a társadalom lelkiismeretének megnyugtató szolgálatát szolgálja, és amely nem a fizikai erőszak terjedésének táptalajt nyújtó valódi okokat számolja fel. A társadalmi feszültségekért a társadalom egészét és különösen az immár hat éve regnáló, a társadalmi konfliktusokat feloldani képtelen szocialista-liberális kormányokat terhelő felelősséget azokra hárítja - azokat rendeli büntetni -, akik tehetetlenségükben és ostobaságukban gyűlölködő szölamokra ragadtatják magukat, mert könnyebb a kisebbségeket bűnbakká megtenniük, mint a liberális demokrácia és a piacgazdaság bonyolult viszonyai között eligazodniuk és boldogulniuk.

De tegyük föl, hogy mindez csak üres spekuláció, és valóban a gyűlöletbeszédnek van a legnagyobb szerepe a fizikai agresszió terjedésében. Vajon ebből egyenesen következik-e a gyűlöletbeszéd korlátozásának szükségessége? Nem az lenne-e a fizikai agresszió visszaszorításának hatékonyabb módja, ha az állam a mainál határozottabban, gyorsabban és szigorúbban lépne fel az erőszaktevőkkel szemben, és ennek érdekében akár az erőszakos cselekményekre vonatkozó jogszabályokat is szigorítaná?

Az eddigieket összegezve tehát azt gondolom: a gyűlöletbeszéd korlátozását - mivel az egyik legfontosabb alapjogról: a szólás szabadságáról van szó - csak az indokolhatja, ha mindhárom fenti állítás mellett meggyőző érvek állnak. Ez azonban erősen kétséges, így a korlátozásra sincs nyomós okunk.

A gyűlöletbeszéd korlátozását szükségesnek tartók arról is gyakran megfeledkeznek, hogy a magyar jogban van már a gyűlöletbeszédet tiltó klauzula. Az 1996-ban életbe lépett (és azóta többször módosított) rádió- és televíziótörvény 3. § (2) és (3) pontja szerint a műsorszolgáltató tevékenysége "nem lehet alkalmas a személyek, nemek, népek, nemzetek, a nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére. A műsorszolgáltatás nem irányulhat semmilyen kisebbség, sem bármely többség nyílt vagy burkolt megsértésére, kirekesztésére, annak faji szempontokon alapuló bemutatására, elítélésére" (kiemelés tőlem - B. L. P.). Igaz, nem általános érvényű, hanem platformspecifikus jogszabályról van szó, amely például a nyomtatott sajtóra és az internetre nem vonatkozik.

A tiltás és különösen annak módja ez esetben is aggályos - mitől és főleg kitől kell a többséget védeni? Nem kevésbé abszurd az, hogy a jogszabály alapján felelősségre lehetne vonni azokat a rádiókat és tévéket, amelyek mondjuk a Public Image Limited, Tom Waits vagy Frank Zappa egynémely számát sugározzák. De a részleges korlátozás most már tizenkét éve fait accompli. Megléte olyan kompromisszum lehet, amelyet a szigorítás hívei is elfogadhatnak, és amelybe a korlátozás ellenzői is belenyugodhatnak.